

Džavni izpitni center

SPOMLADANSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sreda, 9. junij 2004

SPLOŠNA MATURA

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobljenih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV****1. Razpravljajte o družbeni oziroma kulturni pogojenosti dojemanja in opredeljevanja odklonskosti.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v svoj odgovor vključiti:

- splošno **sociološko opredelitev odklonskosti in konformnosti**;
- ugotovitev, da **odklonskost ni absolutna**, temveč družbeno in kulturno pogojena;
- opredeliti **različne vidike družbene oz. kulturne pogojenosti** dojemanja in opredeljevanja odklonskosti (kulturno okolje, čas, družbeni položaj storilcev, konkretne okoliščine) ter jih pojasniti (lahko si pomagajo tudi s konkretnimi primeri);
- **primere socioloških teorij**, s katerimi utemeljujejo stališča iz svoje razprave (npr. Durkheimova stališča v zvezi s samomorilnostjo in/ali teorijo etiketiranja itd.); v odgovor naj bo vključena vsaj ena ustrezná teorija.

Če sicer dober odgovor ne vključuje nobene od teorij, dobijo za odgovor največ 14 točk.

2. Primerjajte elitistično in pluralistično razlago razporeditve družbene moči v sodobnih družbah.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje možno število točk (18–20) v odgovoru:

- **opredeliti temeljna izhodišča** elitističnih in pluralističnih teorij ter **jih primerjati** (nekateré elitistične teorije domnevajo, da so elite neizogibne, in jih najdemo v vseh družbah, pluralistične pa izhajajo iz mnoštva družbenih skupin, ki jih najdemo v sodobnih demokratičnih družbah, pri čemer nobena nima že vnaprej zagotovljenega prevladujočega položaja itd.);
- **natačneje predstaviti teorijo elit C.W. Millsa**;
- **primerjati in ovrednotiti pojasnjevalno moč enih in drugih teorij** glede razporeditve družbene moči v sodobnih družbah (pri čemer je treba upoštevati, da imajo sodobne družbe različne politične ureditve oziroma politične sisteme).

Če sta obe razlagi dobro predstavljeni, vendar odgovor ne vključuje eksplicitne primerjave, dobijo za odgovor največ 15 točk.

3. Razpravljajte o vlogi kulturnega kapitala pri reproduciranju družbene (ne)enakosti.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje možno število točk (18–20) v odgovoru:

- predstaviti **Bourdieujevo definicijo kulturnega kapitala**;
- povezati koncept kulturnega kapitala s šolanjem;
- razpravljati o pomenu kulturnega kapitala za šolski uspeh;
- ugotavljati, da so **otroci iz nižjih družbenih razredov oz. marginalnih družbenih skupin v neenakem položaju** v primerjavi z otroki iz skupin, ki pripadajo dominantni kulturi;
- razprava naj vključi elemente ovrednotenja Bourdieujevega koncepta.

4. ***Predstavite in razložite raznolikost razmerij med narodom in državo.***

(Pri tem upoštevajte konkretne družbene, gospodarske, politične in druge procese, ki so vplivali na nastanek modernih evropskih narodov in narodne identitete; razložite raznolikost oblikovanja nacionalnih držav v Evropi in po svetu nasploh; ugotovite, kako in zakaj se lahko kažejo nasprotja med nacionalnostjo in etničnostjo itd.).

Pri ocenjevanju odgovorov upoštevamo, ali so kandidati/kandidatke v odgovoru zajeli vsebine, ki jih zahtevajo dodatna navodila. Za najvišje število točk (18–20) morajo v esej vključiti tudi:

- **razlikovanje med narodom in nacijo** (nacionalno državo);
- ugotavljanje, da je **narodov veliko več** kakor (nacionalnih) držav in da je večina t. i. nacionalnih držav dejansko multietničnih;
- opredelitev **nekaj pojavov, ki izhajajo iz neujemanja etničnih (nacionalnih) in državnih meja** (obstoj narodnostnih manjšin ter njihov položaj, etnična stratifikacija, etnična distanca itd.) in
- **ponazoritev z nekaj konkretnimi primeri.**

5. ***Razpravljajte o družbenih dejavnikih ekološke krize.***

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v svoj odgovor vključiti:

- **opredelitev naravnega in družbenega okolja** ter razmerja med njima;
- navedbe in pojasnila o **ugotovitvah Rimskega kluba** iz študije Meje rasti o posledicah človekovih posegov v naravno okolje; ali predstavitev in razprava o različnih vidikih ekološke krize
- razpravo o vplivu industrializacije in kapitalističnega načina proizvodnje;
- ugotovitve o **antropocentrizmu**, ki v modernih družbah bistveno pospešuje ekološko krizo.

IZPITNA POLA 2**1. SOCIALIZACIJA**

1. O kateri vrsti socializacije govori vir A in o kateri vir B? (1 točka)

Vir A govori o **sekundarni socializaciji** (0,5 točke), **vir B** pa o **primarni** (0,5 točke).

2. Pojasnite razlike med obema vrstama socializacije. Pri tem upoštevajte dve različni merili razlikovanja. (4 točke)

Razlike so v:

- načinih socializacije,
- vsebini,
- intenzivnosti,
- prevladujočih odnosih,
- uporabi različnih norm in sankcij,
- pomenu čustvene komponente,
- dejavnikih socializacije
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako navedeno in pojasnjeno merilo razlikovanja 2 točki. Če razlike samo naštevajo, ne da bi jih pojasnili, dobijo največ 2 točki (če navedejo vsaj dve razliki). Če samo opisujejo značilnosti primarne in sekundarne socializacije, ne da bi izpostavili merila razlikovanja, dobijo največ 3 točke.

3. Navedite tri načine (mehanizme) učenja v primarni socializaciji in enega pojasnite. (2,5 točke)

To so:

- imitacija (posnemanje, oponašanje),
- identifikacija,
- učenje vlog,
- nagrade in kazni.

Kandidati/ke dobijo za vsak naveden način po 0,5 točke, skupaj največ 1,5 točke. Za pojasnitev enega mehanizma dobijo še 1 točko, skupaj za pravilen odgovor 2,5 točke.

4. Kateri dejavnik (agens) socializacije nastopa v viru A in kateri v viru B? (1 točka)

V **viru A** so omenjeni množični **mediji** (0,5 točke), v **viru B** pa **družina** (0,5 točke).

5. *Primerjajte delovanje v viru A in B navedenih dejavnikov socializacije z dveh različnih vidikov. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko primerjajo delovanje obeh dejavnikov (medijev in družine) glede:

- načinov učenja,
- odnosov, **v katerih poteka socializacija,**
- učinkov, **ki jih ima,**
- življenjskega obdobja, **v katerem je posamezni dejavnik bolj ali manj pomemben,**
- **itd.**

Za vsak naveden vidik dobijo po 0,5 točke (skupaj 1 točko), za ustrezno pojasnilo glede podobnosti ali razlikovanja pa še po 1 točko (skupaj 2 točki).

Če v odgovoru na 4. vprašanje niso pravilno prepoznali dejavnikov socializacije (npr. medijev v viru A), upoštevamo kot pravilen odgovor tudi, da so ustrezno primerjali druga dva dejavnika socializacije.

Če dejavnika le opisujejo, ne da bi ju primerjali (poudarili podobnosti in/ali razlike), lahko dobijo največ 2 točki. Če opišejo samo en dejavnik, dobijo lahko največ 1 točko.

6. *Opreделите pojem resocializacije in razložite dva različna primera le-te. (3 točke)*

Resocializacija je **poskus družbenega vplivanja na spremembo vedenja posameznikov** (1 točka). Kandidati/kandidatke lahko razložijo dva izmed naslednjih primerov in za vsakega dobijo 1 točko (skupaj 2 točki):

- **sprememba vedenja odklonskih oseb,**
- **akulturacija,**
- **vseživljenjska socializacija** v modernih družbah
- **itd.**

7. *Pojasnite dva razloga, zaradi katerih je resocializacija večkrat neuspešna. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo dva izmed naslednjih razlogov:

- **prisilnost resocializacije,** kar velja zlasti za odklonske osebe,
- že izoblikovana osebnost se **težko spremeni,**
- **stigmatizacija,**
- **vrnitev** v prejšnje socialno okolje
- **itd.**

Za ustrezno pojasnilo vsakega razloga dobijo po 1,5 točke (skupaj 3 točke), če razloge zgolj navajajo, dobijo za vsako navedbo 0,5 točke (skupaj največ 1 točko).

2. DRUŽBENA NEENAKOST IN GIBLJIVOST

1. *Katera oblika družbene slojevitosti je posredno predstavljena v viru A? Navedite tudi, katere so še druge oblike slojevitosti. (2,5 točke)*

Razredna slojevitost (1 točka). Za navedbo preostalih (**kaste oz. kastni sistem, sužnjelastništvo, stanovi**) pa kandidati/kandidatke dobijo še 1,5 točke (0,5 točke za vsako obliko).

2. *Primerjajte obliko slojevitosti iz vira A z drugimi oblikami slojevitosti z dveh različnih vidikov. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke za vsako ustrezno navedeno in pojasnjeno razliko dobijo 2 točki (skupaj največ 4 točke). Navedejo lahko:

- razredna slojevitost, v primerjavi z drugimi tremi, ni pravno ali religiozno utemeljena – **utemeljuje se z ekonomsko strukturo**;
- za razredni sistem je značilen **pridobljen** družbeni status, za druge tri pa velja, da je status **pripisan**;
- meje med razredi **niso** tako strogo določene kakor v preostalih treh sistemih;
- sistem je **odprt** (možni so prehodi iz razreda v razred) v primerjavi z **zaprtostjo** drugih oblik (prehodov skoraj ni);
- razredni odnosi delujejo po **neosebnih tržnih odnosih** in ne po **personalnih** odnosih
- itd.

Če samo opisujejo različne oblike slojevitosti, lahko dobijo največ 3 točke.

3. *Kateri problemi se pojavljajo pri raziskovanju družbene gibljivosti v gospodarsko razvitih sodobnih družbah? Opišite dva. (2 točki)*

Pri raziskovanju družbene mobilnosti se pojavljajo različni problemi: problem **definiranja razreda in zabrisanih meja med razredi**, **položaji** posameznih **poklicev se spreminjajo**, **poklici izginjajo** in pojavljajo se novi, **poklic ali izobrazba lastnika** ne določata njegovega statusa itd. Kandidati/kandidatke dobijo za vsak predstavljen problem po 1 točko, vendar skupaj največ 2 točki.

4. *Navedite in kratko pojasnite vpliv dveh dejavnikov, ki kljub formalno zagotovljeni enakosti možnosti otežujejo gibljivost med razredi. (2 točki)*

Takšni dejavniki so npr. **etnična pripadnost, rasna pripadnost, spol, družinsko poreklo, starost** itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za samo navajanje dejavnikov 1 točko (če navedejo dva), za kratko pojasnilo vpliva vsakega dejavnika pa še po 0,5 točke (skupaj 1 točko).

5. *Kratko predstavite temeljne značilnosti Dahrendorfove teorije družbene slojevitosti. Pomagajte si z virom B. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke pojasnijo tri izmed stališč, ki jih Dahrendorf navaja v svoji teoriji:

- **vzrok za pojav slojevitosti** v različnih družbah tiči v **distribuciji družbene moči** (legitimne oblasti) in ne npr. v zasebni lastnini;
- sodobna družba je **družba različnih slojev** (pojav heterogenosti glede plač in tudi ugleda, pojav heterogenosti delavskega razreda);
- družbeni razredi se oblikujejo na osnovi **avtoritete** (na osnovi količine legitimne oblasti);
- **kritika teze o pavperizaciji in polarizaciji** sodobnih družb (kritizira Marxovo pojmovanje razredov in konfliktov);
- v družbi so bistvenega pomena **odnosi med vladajočimi** (tistimi, ki upravljajo) in **podrejenimi** (tistimi, ki izvršujejo) in ne odnosi med lastniki in nelastniki.

Za vsako ustrezno predstavljeno stališče dobijo 1 točko, vendar skupaj največ 3 točke.

6. *S katerimi metodami preučevanja družbene slojevitosti bi v raziskavi, o kateri govori vir C, lahko pridobili želene podatke? Eno izmed njih kratko predstavite. (2,5 točke)*

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako imenovano metodo (**objektivna, subjektivna, reputacijska**) po 0,5 točke (skupaj 1,5 točke), za kratko razlago ene izmed njih pa še 1 točko.

7. *Navedite tri razlike v položajih manualnih in nemanualnih delavcev v sodobnih družbah. (1,5 točke)*

Manualni delavci imajo:

- **manjšo zanesljivost pri zaposlitvi** (plačah);
- **manj dodatnih ugodnosti** (uporaba službenega avtomobila, sankcioniranje zamud, dostop do izobraževanja, izbira dopusta);
- **manjšo možnost napredovanja** v poklicni (dohodkovni) karieri;
- **slabši položaj na drugih življenjskih področjih** (zdravstveno, stanovanjsko ...);
- **drugačne vrednote, stališča** (delo doživljajo instrumentalno, orientacija v sedanjost ...);
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako navedeno razliko 0,5 točke (skupaj 1,5 točke).

3. RELIGIJA

1. O kateri sestavini religije govori vir A? (1 točka)

1 točka – o **verski** (religijski) **pripovedi**.

2. Pojasnite, v čem je razlika med posameznimi religijami glede podajanja te sestavine. (2 točki)

Nekatere religije poznajo versko pripoved v obliki **svetih besedil**, kakršno je Sveto pismo v krščanstvu ali Koran v islamu (1 točka); druge pa v obliki **ustnega izročila** (1 točka).

3. Navedite še druge sestavine religije. (2 točki)

Verske **dogme**, verska **ravnanja** (obredi), verska **simbolika** in versko **doživetje**.
Kandidati/kandidatke dobijo za vsako pravilno navedeno sestavino po 0,5 točke, skupaj 2 točki.

4. Katero družbeno funkcijo religije prepoznate v viru B? Navedite in pojasnite jo. (3 točke)

Vir govori o **kompensacijski** funkciji religije (1 točka); religija s svojimi predstavami o onostranskem življenju blaži različne stiske, ki jih doživljajo ljudje, daje upanje, da bo »dobro poplačano in slabo kaznovano«, itd.
Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno razlago kompensacijske funkcije 2 točki, za pomanjkljivo razlago pa ustrezno manj.

5. Sociologi, ki izhajajo iz marksističnih izhodišč, poudarjajo poleg te še eno družbeno funkcijo religije. Navedite in razložite jo. (3 točke)

Gre za **legitimacijsko** funkcijo religije (1 točka); religija upravičuje in opravičuje obstoječi družbeni red, družbeno neenakost itd. kot npr. izraz »božje volje« itd.
Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno razlago legitimacijske funkcije 2 točki, za pomanjkljivo razlago pa ustrezno manj.

6. Kratko pojasnite, kaj v sociologiji razumemo s pojmom sekularizacija (vir C). (1 točka)

1 točka – prevladovanje **posvetnega** načina življenja **nad religijskim** ali **zmanjševanje vloge religije** in religioznih organizacij v družbenem življenju (politiki, gospodarstvu itd.).

7. V čem se kaže sekulariziranost modernih družb? Navedite in razložite tri različne vidike. (4,5 točke)

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in razložijo tri izmed naslednjih vidikov:

- **odnos med državo in verskimi skupnostmi**, kar se kaže v ločitvi države in verskih skupnosti: verske skupnosti se ne vpletajo v politiko, država pa zagotavlja svobodo veroizpovedi in njihovo svobodno delovanje;
- **odnos posameznikov/posameznic do religijskih organizacij** (npr. cerkve) in njihovih **naukov**: kakor nakazuje vir C, je značilna večja avtonomija posameznikov/posameznic, katerih verovanje se nujno ne ujema z uradnimi nauki verskih institucij;
- **družbene funkcije religije**: v modernih družbah so se te minimalizirale;
- **odnos do verske prakse**: kaže se npr. v manjšem obiskovanju verskih obredov, neizpolnjevanju verskih dolžnosti
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak ustrezno naveden vidik po 0,5 točke (skupaj 1,5 točke), za razlago vsakega vidika pa še po 1 točko (skupaj 3 točke).

8. *Navedite dve značilnosti cerkve kot religijske organizacije. (1 točka)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo dve izmed naslednjih značilnosti (za vsako dobijo po 0,5 točke, skupaj 1 točko):

- visoka stopnja **organiziranosti** in **hierarhija**;
- stalna in profesionalizirana **duhovščina**;
- **številno članstvo** iz vseh socialnih slojev;
- **avtoritarna interpretacija** svetih besedil
- itd.

4. PROSTORSKE SKUPNOSTI

1. *Imenujte proces, o katerem govori vir A, in navedite, katera procesa sta (bila) z njim praviloma povezana. (2 točki)*

Urbanizacija (1 točka), za ustrezno opisno formulacijo 0,5 točke. Kandidati/kandidatke dobijo še 1 točko za navedbo dveh od naslednjih treh procesov: **industrializacija, deagrarizacija, migracije** s podeželja v mesto (po 0,5 točke za vsako).

2. *Kje in v katerem obdobju se je najprej sprožil proces, ki je opisan v viru A? (1 točka)*

V Veliki Britaniji (Angliji) (0,5 točke), **v 19. stoletju** (0,5 točke), skupaj 1 točka.

3. *Primerjajte proces urbanizacije v Sloveniji s tistim v Zahodni Evropi. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo tri izmed naslednjih značilnosti:

- poteka **pozneje in počasneje** kakor v Zahodni Evropi,
- deagrarizacije **ne spremlja** vedno **urbanizacija**,
- mesta so se povečevala zaradi **priklučevanja vaških naselij**,
- velika mesta so ostajala **zunaj meja matične države**, v kateri so živeli Slovenci.

Za vsako ustrezno navedeno značilnost dobijo 1 točko, skupaj največ 3 točke.

4. *Vir A poudarja predvsem negativne plati življenja v podeželskih skupnostih. Na kaj misli Marx, ko govori o »idiotizmu vaškega življenja«? Navedite tri ustrezne značilnosti. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo naslednje značilnosti:

- **močna socialna kontrola** in konformnost,
- vloga **tradicije** in običajev,
- **omejena** družbena **mobilnost**,
- **težja dostopnost izobraževalnih, kulturnih in športnih dejavnosti**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo po 1 točko za vsako ustrezno navedeno značilnost, skupaj največ 3 točke.

5. *Navedite in pojasnite tri probleme (vele)mestnega življenja. (4,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo:

- **pomanjkanje stanovanj**,
- **pomanjkljiva infrastruktura**,
- **kriminal**,
- **ekološki problemi**,
- **propadanje mestnih središč**,
- **osamljenost, anonimnost**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak ustrezno naveden in pojasnjen problem po 1,5 točke, skupaj 4,5 točke.

6. Na kateri proces kažejo podatki v tabeli v viru B? Pojasnite dva razloga za ta proces. (4 točke)

Proces intenzivne urbanizacije, zlasti v deželah tretjega sveta (1 točka). Razlogi so:

- obubožano podeželje,
- prenaseljenost podeželja,
- vojaški spopadi in politično nasilje,
- degradacija okolja
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno navedbo in razlago vsakega razloga po 1,5 točke (navedba po 0,5 točke in razlaga po 1 točko).